

Marek Siwicki

Instytut Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej
ORCID 0000-0001-5467-1991

O odwadze twórczego myślenia. Sprawozdanie z jubileuszu 100-lecia Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie¹

Od powołania Państwowego Instytut Pedagogiki Specjalnej minęło 100 lat, od urodzin Marii Grzegorzewskiej – 134. W patio Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie przy ul. Szczęśliwickiej 40 posadzono dwa graby, aby przypominały o Roku Marii Grzegorzewskiej oraz 100-leciu Akademii. W Wołuczy – niewielkiej wsi w powiecie rawskim – znajduje się głaz z tablicą upamiętniającą miejsce urodzin patronki uczelni². Co roku delegacja społeczności akademickiej składa tam kwiaty, podobnie jak na Starych Powązkach, miejscu pochówku twórczyni polskiego szkolnictwa specjalnego³. W tym roku na płytę nagrobną wiatr przywiał zielony listek w kształcie serca. W Fundacji im. Marii Grzegorzewskiej⁴ odczytano to zdarzenie jako znak od patronki dla APS, która „z małej kameralnej uczelni przekształciła się w potężny ośrodek naukowo-dydaktyczny [...], utrzymujący rozległe kontakty z uczelniami zagranicznymi [...]. Kilkadziesiąt kierunków studiów, 55 000 absolwentów, 40 000 prac licencjackich, magisterskich, doktorskich, 2000 nauczycieli akademickich, 600 tytułów wydawniczych, 7 czasopism naukowych, 10 doktorów *honoris causa* oraz 757 projektów badawczych”⁵.

¹ Na tekst składają się szkice z wydarzeń związanych z obchodami 100-lecia Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie [APS], jej przeobrażeniami organizacyjnymi od 1922 r. oraz naukowymi i organizacyjnymi dokonaniem Marii Grzegorzewskiej. Autor korzystał z monografii A. Hryniewickiej, *W stronę człowieka. O odwadze twórczego myślenia Marii Grzegorzewskiej*, Warszawa 2022, a także opracowań i zestawień bibliograficznych udostępnionych przez dr. hab. Jacka Kulbakę, dostępnych w Muzeum Marii Grzegorzewskiej APS.

² Na głazie widnieje błędna data urodzin M. Grzegorzewskiej (jest: 1888, powinno być: 1887).

³ Maria Grzegorzewska (18.04.1887–6/7.05.1967), była najmłodszym dzieckiem Adolfa Grzegorzewskiego i Felicji z Bohdanowiczów. Miała dwie starsze siostry (Wandę i Helenę) oraz trzech braci (Zenona, Witolda i Władysława). Ojciec Grzegorzewskiej był agronomem i zarządzał gospodarstwami rolnymi jako właściciel oraz dzierżawca. Matka była osobą gruntownie wykształconą. Zajmowała się wychowaniem dzieci oraz prowadzeniem gospodarstwa domowego.

⁴ Fundacja im. Marii Grzegorzewskiej rozpoczęła działalność w 1992 r. w celu zapewnienia aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i korzystania z dóbr społecznych osób oraz grup zagrożonych marginalizacją czy wykluczeniem społecznym w związku z niepełnosprawnością, ubóstwem, uzależnieniami, narodowością, religią lub przynależnością do środowisk marginalizowanych.

⁵ A. Hryniewicka, *W stronę człowieka*, s. 7.

Zanim uczelnia stała się Akademią Pedagogiki Specjalnej, jej nazwy i struktury organizacyjne ewoluowały. Początkowo powstał Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej (PIPS), powołany 4 lipca 1922 r., przekształcony 14 marca 1950 r. w Państwowe Studium Pedagogiki Specjalnej (PSPS), 2 kwietnia 1976 r. w Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (WSPS). Pod nazwą Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej⁶ uczelnia działa od 2000 r.

Pierwszym akcentem obchodów 100-lecia Akademii było uroczyste posiedzenie Senatu APS (22 grudnia 2021 r.). Rektorka APS – dr hab. Barbara Marcinkowska, prof APS – otwierając obchody jubileuszowe, ogłosiła oficjalnie, że Sejm RP ustanowił 2022 r. – Rokiem Marii Grzegorzewskiej⁷. Tytuł doktora *honoris causa* APS otrzymał wówczas kardiochirurg dziecięcy, prof. nauk med. dr hab. Bohdan Maruszewski, zawodowo związany z Instytutem „Pomnik – Centrum Zdrowia Dziecka”, współtwórca oraz były prezes Fundacji Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy. Laureat, wygłaszając wykład pt.: „Amerykanie są z Marsa, a Europejczycy z Wenus”, mówił m.in. o stosunku do władzy, indywidualizmie, unikaniu niepewności czy pragmatyzmu i pobłażliwości.

Centralne obchody jubileuszowe APS odbyły się 25 maja 2022 r.⁸ Wówczas doktorat *honoris causa* nadano siostrze Małgorzacie Chmielewskiej⁹. Laudację wygłosiła prof. Joanna Głodkowska, argumentując wybór laureatki: „Jej zawsze aktualna reakcja na ludzkie cierpienie [...] to potwierdzenie, że odmienność i niepełnosprawność to część ludzkich doświadczeń życiowych, wpisana w naturę istnienia człowieka”. Małgorzata Chmielewska – parafrazując słowa Jana Pawła II powiedziała: „Ale nam się przytrafiło”, a przywołując Marię Grzegorzewską i jej słynne powiedzenie, że nie ma kaleki, jest człowiek – powiedziała o języku, który ewoluuje wraz z postępem myśli, dzięki czemu obecnie o osobie niepełnosprawnej mówi się z należytym szacunkiem.

⁶ Dyrektorzy: Maria Grzegorzewska (1922–1967), Otton Lipkowski (1967–1970), Szczepan Larecki (1970–1973). Rektory: Szczepan Larecki (1973–1981), Włodzisław Sanocki (1981–1982), Czesław Matuszewicz (1982–1984), Karol Poznański (1984–1990), Adam Frączek (1990–1993), Kazimierz Pospiszyl (1993–1999), Karol Poznański (1999–2002), Adam Frączek (2002–2008), Jan Łaszczuk (2008–2016), Stefan Kwiatkowski (2016–2020), Barbara Marcinkowska (od 2020).

⁷ Uchwała Sejmu RP z 14.10.2021 w sprawie ustanowienia roku 2022 Rokiem Marii Grzegorzewskiej. „Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” 2021, poz. 982.

⁸ Relacja z uroczystości zob. <http://www.aps.edu.pl/jubileusz-100-lecia-aps> <http://www.aps.edu.pl/uczelnia/multimedia/> [18.11.2022].

⁹ Doktorzy *honoris causa* APS: Thomas Hammarberg (2008), Ewa Łętowska (2009), Henryk Skarzyński (2011), Szewach Weiss (2012), Czesław Kupisiewicz (2013), Alicja Chybicka (2014), Anna Dymna (2016), Piotr Sztompka (2017), Marta Santos Pais (2017), Bohdan Maruszewski (2021), s. Małgorzata Chmielewska (2022).

Wręczono także „Okulary Marii Grzegorzewskiej”¹⁰. Wyróżnienie to otrzymał Instytut Fizjologii i Patologii Słuchu¹¹. Z kolei prof. dr hab. Joannie Głodkowskiej oraz dr. hab. Janowi Łaszczykowi, prof. APS wręczono „Medale Marii Grzegorzewskiej”¹².

Wydawnictwo Akademii włączyło się w obchody jubileuszu poprzez prezentację „100 książek na 100-lecie”. Każda z pozycji wydana w latach 2021 i 2022 sygnowana była adnotacją „100-lecie Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie”¹³. Wśród publikacji na temat życia i dokonań M. Grzegorzewskiej, jej działalności naukowej oraz dydaktycznej na szczególną uwagę zasłużyła książka autorstwa dr Anny Hryniewickiej pt. *W stronę człowieka. O odwadze twórczego myślenia Marii Grzegorzewskiej* (Warszawa 2022)¹⁴. Według A. Hryniewickiej – M. Grzegorzewska była osobą posiadającą przede wszystkim szczególną „zdolność wywierania wylwu na ludzi, na swoich słuchaczy, współpracowników, przyjaciół, a nawet na osoby zupełnie obce”¹⁵. Przywołując Ryszarda Wroczyńskiego, rozwinęła myśl: „Głęboki humanizm Grzegorzewskiej, jej wiara w człowieka, chęć pomocy każdemu potrzebującemu oraz przekonanie o uprzywilejowanej pozycji zawodu nauczycielskiego wśród innych zawodów stanowiły kłamrę spinającą jej gruntowną wiedzę naukową z działalnością praktyczną”¹⁶.

¹⁰ „Okulary Marii Grzegorzewskiej” – nagroda przyznawana przez Senat APS od 2012 r. osobom i instytucjom, które w sposób szczególny wpisały się w misję uczelni oraz wyróżniają się w działaniach na rzecz osób i grup wymagających wsparcia czy defaworyzowanych społecznie.

¹¹ Nagroda jest przyznawana od 2012 r. Dotychczasowi laureaci: 2012 – zwycięzca Festiwalu Kultury Studenckiej; 2013 i 2014 – nie przyznano, 2015 – Marek Michalak, Rzecznik Praw Dziecka; 2016 – Helsińska Fundacja Praw Człowieka; 2017 – Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną; 2018 – Stowarzyszenia Wiosna; 2019 – Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę; 2020 – Polska Akcja Humanitarna.

¹² Osoby poprzednio nagrodzone: prof. zw. dr hab. Adam Frączek (2012), prof. zw. dr hab. Karol Poznański (2012), dr hab. Urszula Eckert, prof. APS (2013), dr Ewa Tomasiak (2014), dr Ewa Żabczyńska (2015), dr Wojciech Gasik (2015), dr hab. Lidia Chmielewska, prof. APS, prof. zw. dr hab. Andrzej Góralski, Genowefa Chmiel (2018), prof. zw. dr hab. Danuta Gielarowska-Sznajder (2019), dr hab. Andrzej Stadnicki, prof. APS (2020).

¹³ Zob. *Wykaz publikacji*, <http://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/wykaz-publicacji/> [18.11.2022].

¹⁴ „Książka dr Anny Hryniewickiej jest owocem wieloletnich badań nad życiem, twórczością i recepcją dzieła Marii Grzegorzewskiej. [...] Dzięki ciekawej narracji i bogatym informacjom historycznym Czytelnik jest wprowadzany w minione czasy i zdarzenia. W dużej mierze decydują o tym dobrze dobrane i zaprezentowane teksty źródłowe: wspomnienia, opinie współpracowników i słuchaczy Instytutu, dokumenty, listy. Niektóre z tych dokumentów zostały pokazane pierwszy raz, nierzadko weryfikując dotychczasowe informacje”, <http://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/wykaz-publicacji/hryniewicka-anna-w-strone-czlowieka-o-odwadze-tworczego-myslenia-marii-grzegorzewskiej/> [18.11.2022].

¹⁵ A. Hryniewicka, *W stronę człowieka*, s. 9.

¹⁶ R. Wroczyński, *Przemówienie dziekana Ryszarda Wroczyńskiego w imieniu Uniwersytetu Warszawskiego*, „Szkola Specjalna” 1967, nr 3, s. 226–229. Cyt. za A. Hryniewicką, *W stronę człowieka*, s. 8.

A. Hryniewicka starała się odpowiedzieć na pytania postawione przez prof. Natalię Han-Ilgiewicz, przyjaciółkę M. Grzegorzewskiej: „kim ona była, czego dokonała, co wniosła do nauki polskiej, do szkolnictwa specjalnego [...], co w niej było tak niezwykłego, tak potężnego, że potrafiła ona, pomimo nieustannych trudności dokonać tak wiele? I nie tylko dokonać, ale też bez reszty zaangażować wszystkich, kto z Nią współpracował”¹⁷.

A. Hryniewicka zadbała o staranną kwerendę, docierając do wielu archiwów, w tym prywatnych (rodziny, znajomych i przyjaciół M. Grzegorzewskiej, a także innych osób mających wiedzę na temat patronki APS), świadectw, notatek, zapisków, listów, zdjęć, konspektów wykładów, planów zajęć, list studentów, protokołów egzaminów, prac studenckich czy wycinków prasowych. Większość wymienionych dokumentów pochodziła z archiwów warszawskich, m.in.: Archiwum i Muzeum Akademii Pedagogiki Specjalnej, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, Archiwum Państwowego w Warszawie Oddział w Grodzisku Mazowieckim, Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie, Archiwum Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego, Archiwum Instytutu Głuchoniemych im. Jakuba Falkowskiego, Archiwum Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi w Laskach, Archiwum Muzeum Ziemi, Korczakianum, Archiwum Centralnej Biblioteki Wojskowej, Narodowe Archiwum Cyfrowe Fundacji Generala Elżbiety Zawackiej w Toruniu oraz Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie. Dokumenty z wczesnych lat życia M. Grzegorzewskiej zacerpnęła z Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Archiwum Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, Archiwum Diecezjalnego w Łowiczu, Archiwum Biblioteki Polskiej w Paryżu oraz Litewskiej Biblioteki Narodowej im. Martynasa Mažvydasa w Wilnie. Ponadto autorka zebrała relacje o M. Grzegorzewskiej oraz pozyskała inne materiały źródłowe od prof. Wojciecha Szeligiewicza z Warszawy (wnuka Władysława Grzegorzewskiego), Lecha Starczaka z Bydgoszczy (prawnuka Zenona Grzegorzewskiego), Zofii Spanczak z Wielkiej Brytanii (wnuczki pierwszej uczennicy M. Grzegorzewskiej, Heli Kwintówny), Zbigniewa Rayzachera (prawnuka ojca chrzestnego brata M. Grzegorzewskiej, Władysława), Lucjana Rayzachera z Kurzeszyna, prof. Piotra Hewelkego z Warszawy (kuzyna przełożonej pensji M. Grzegorzewskiej, Pauliny Hewelke), Michaela Warzynowskiego ze Stanów Zjednoczonych (wnuka bliskiego współpracownika M. Grzegorzewskiej w okresie międzywojennym, Michała Wawrzynowskiego), Agaty Niewiarowskiej (wnuczki uczennicy Zakładu Naukowego Pauliny Hewelke, Janiny Śledzińskiej) oraz Wiesława Kosonoga z Wołuczy (mieszkającego na terenie dawnej posesji Grzegorzewskich)¹⁸.

¹⁷ N. Han-Ilgiewicz, *Maria Grzegorzewska*, [w] *Wspomnienia o Marii Grzegorzewskiej*, red. U. Eckert, M. Gawarecka, Warszawa 1989, s. 137. Cyt. za A. Hryniewicką, *W stronę człowieka*, s. 8.

¹⁸ Ibidem, s. 8–9.

A. Hryniewicka przyznała: „Przygotowując pracę na jej temat, doświadczyłam [...], jak trudny i ryzykowny był zamiar pisania o niej [...] twórczyni i długoletniej dyrektorki uczelni, z którą splatają się moje losy od ponad czterdziestu lat”. Autorka monografii zachęciła ponadto „zainteresowane osoby do tworzenia własnych portretów jej postaci na podstatwie materiałów, które czekają na opracowanie w uczelnianym muzeum”¹⁹.

Obchodom jubileuszu 100-lecia Akademii towarzyszyły wydarzenia artystyczne, naukowe i popularnonaukowe. Odbył się finał wystawy pt. „Pokój nauczycielski. Hommage a Grzegorzewska”, przygotowanej przez Instytut Edukacji Artystycznej APS, a także recital Zbigniewa Zamachowskiego oraz premierowy pokaz filmów krótkometrażowych „Jest Człowiek”, zrealizowanych pod kierownictwem Jakuba Dylewskiego i Ignacego Ciszewskiego. Wystawa „Pokój nauczycielski. Hommage a Grzegorzewska” eksponowała wątki twórczości pedagogów Instytutu Edukacji Artystycznej APS oraz artystek i artystów współpracujących z nim. Pokaz posłużył zdefiniowaniu *credo* twórczego artystów-pedagogów, ale i pokazaniu obszarów działań Instytutu w różnych dyscyplinach sztuk pięknych i arteterapii, szczególnie wpisujących się w misję uczelni. Podczas międzynarodowej konferencji zatytułowanej „Wybory kobiet. Obecność Polek na uniwersytetach w XX wieku” (8 kwietnia 2022 r.)²⁰, prelegenci prezentowali referaty w sekcjach tematycznych: 1. Maria Grzegorzewska – portret wielokrotny²¹ (*Maria Grzegorzewska. Meandry życia*, dr hab. Jacek Kulbaka, prof. APS; *Obraz Marii Grzegorzewskiej w świetle listów i wspomnień współpracowników i słuchaczy PIPS*, dr Anna Hryniewicka APS; *Dla dobra najbardziej potrzebujących. Społeczna i edukacyjna działalność Marii Grzegorzewskiej*, dr Iwona Czarnecka, APS); 2. Kobiety w nauce. Okres międzywojenny (*Portret zbiorowy kobiet wykładowczyń na polskich uczelniach okresu międzywojnia*, prof. dr hab. Anna Landau-Czajka, Instytut Historii PAN; *Europejskie i polskie akademickie epoki międzywojennej i ich strategie walki o uznanie*, dr Iwona Dadej, Instytut Historii PAN, Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie); 3. Kobiety w nauce. Okres PRL-u (*„Moje marzenie to zmienić płeć”. Kariery zawodowe kobiet na kierunkach medycznych i technicznych w powojennej Polsce*, dr hab. Barbara Klich-Kluczevska, prof. UJ, Instytut Historyczny UJ, dr Katarzyna Stańczak-Wislicz, Instytut Badań Literackich PAN;

¹⁹ Ibidem, s. 10.

²⁰ Konferencja pod patronatem The Global Network of UNESCO Chairs on Gender, The R.B. Zajonc Institute for Social Studies UNESCO „Chair Women-Society-Development” oraz Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie. Organizatorzy: Instytut Filozofii i Socjologii APS oraz Instytut Pedagogiki APS.

²¹ Zob. *Wybory kobiet. Międzynarodowa konferencja naukowa APS, 8 kwietnia 2022 r.*, <https://www.youtube.com/watch?v=PYqSEmUU83o> [18.11.2022].

Impresje i obserwacje – prof. dr hab. Barbara Szacka, emerytowany prof. UW); 4. Okres transformacji (*Sytuacja kobiet w środowisku akademickim w okresie przemian ustrojowych*, prof. dr hab. Renata Siemieńska-Żochowska, APS, UW; *Uchwycenie niewidocznych i niematerialnych przeszkód w karierze: Jak nie-wydarzenia utrudniają karierę akademicką kobiet*, prof. Liisa Husu, Uniwersytet Örebro, Szwecja; *Kobieta w akademickim świecie władzy*, prof. dr hab. Anna Giza, Uniwersytet Warszawski).

Z kolei w edycji za 2022 r. międzynarodowej konferencji z cyklu „OSOBA” (15 grudnia 2022 r.) naukowców zajmowała następująca problematyka: akceptacja, tożsamość innego, jakość życia, wyzwalenie potencjału, autonomia, partycypacja, normalizacja, inkluzja, współdziałanie, samorealizacja, solidarność społeczna, prawa człowieka, odpowiedzialność, bezpieczeństwo, przynależność społeczna. Koncepcja cyklicznego spotkania naukowego sięga 2003 r., kiedy Rada Unii Europejskiej ustanowiła Europejski Rok Osób Niepełnosprawnych. Był to impuls do organizacji w APS międzynarodowych konferencji z cyklu „OSOBA” (namysł nad przewodnią myślą patronki uczelni, dotyczący punktu archimedesowego człowieka, fenomenu, dzięki któremu może on realizować się jako osoba).

Fundacja im. Marii Grzegorzewskiej zorganizowała dla studentów i doktorantów Akademii II Międzyuczelnianą Olimpiadę Naukową pod nazwą „Śladami Marii Grzegorzewskiej”. Wyznaczono następujące obszary naukowe: 1. biografia Marii Grzegorzewskiej; 2. historia powstania Akademii Pedagogiki Specjalnej; 3. biopsychospołeczny model niepełnosprawności, system kształcenia specjalnego, integracyjnego, włączającego w Polsce, idea i koncepcja podmiotowości, normalizacji, konwencja o prawach osób niepełnosprawnych²².

Jubileusz był okazją do spotkania naukowców w ramach Międzynarodowego Seminarium Naukowego „Edukacja dla zrównoważonego rozwoju jako wyzwanie pedagogiczne w obliczu kryzysu klimatycznego” (8 czerwca 2022 r.). Wydarzenie to poświęcone zostało roli pedagogów w przeciwdziałaniu kryzysowi klimatycznemu. W seminarium uczestniczyli eksperci ds. ochrony klimatu, pedagodzy społeczni, przyrodnicy i nauczyciele z Polski oraz Norwegii, prezentujący różne rozwiązania stosowane w edukacji ekologicznej. Studenci pedagogiki pod kierunkiem dr Agnieszki Pawlak i prof. Ligii Uszyńskiej przygotowali wystawę poświęconą celom zrównoważonego rozwoju²³.

²² Fundacja im. Marii Grzegorzewskiej, <http://www.aps.edu.pl/uczelnia/fundacja-im-marii-grzegorzewskiej/> [18.11.2022].

²³ Zielona Akademia. Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju jako wyzwanie pedagogiczne w obliczu kryzysu klimatycznego”, <https://konferencje.aps.edu.pl/zielonaakademia/> [18.11.2022].

Biblioteka Akademii zorganizowała z kolei wystawę z cyklu „Prekursorzy i twórcy polskiej pedagogiki specjalnej”. Zaprezentowano m.in. reprint pracy doktorskiej M. Grzegorzewskiej, jedno z pierwszych wydań *Listów do młodego nauczyciela*, pierwszy numer czasopisma „Szkoła Specjalna” oraz numer „Szkoły Specjalnej” poświęcony jubileuszowi 50-lecia PIPS²⁴. Zaprezentowane zostały wybrane prace M. Grzegorzewskiej oraz prace dyplomowe absolwentów PIPS, w tym opatrzone oceną i podpisem M. Grzegorzewskiej (wykaz prac pod sprawozdaniem). Warmińsko-Mazurska Biblioteka Pedagogiczna im. Prof. T. Kotarbińskiego w Olsztynie zorganizowała (18 maja 2022 r.) konferencję dla nauczycieli i wychowawców pt.: „*Niech szkoła Twoja promieniuje dobrocią*”. Współczesna realizacja ideałów pedagogicznych Marii Grzegorzewskiej²⁵.

Maria Grzegorzewska (1887–1967) – biogram

Maria Grzegorzewska rozpoczęła naukę w Warszawie na prywatnej pensji Jadwigi Kotwickiej (1898). Uczyła się też od 1902 r. w szkole Pauliny Hewelke, a ukończyła ją w r. szk. 1906/1907. Kwalifikacje nauczycielki domowej zdobyła w 1908 r. Współpracowała m.in. z Heleną Radlińską, Stefanią Sempołowską, Marianem Falskim i Edwardem Abramowskim. W r. akad. 1909/1910 rozpoczęła, a w 1910/1911 – z przyczyn osobistych – przerwała studia na Uniwersytecie Jagiellońskim²⁶. Za namową prof. Józefy Joteyko, twórczyni Międzynarodowego Fakultetu Pedologicznego (Faculté Internationale de Pedologie) w Brukseli, M. Grzegorzewska trafiła do Belgii, gdzie kontynuowała kształcenie na poziomie wyższym (jesień 1913 r.). Również dzięki pomocy J. Joteyko wyjechała do Francji, by podjąć naukę na paryskiej Sorbonie. W lipcu 1914 r. uzyskała dyplom ukończenia Międzynarodowego Fakultetu Pedologicznego. Przygotowała rozprawę doktorską pt. *Studium na temat rozwoju uczuć estetycznych – badania z zakresu estetyki eksperymentalnej prowadzone wśród uczniów szkół brukselskich* (1916)²⁷. Dysertacja M. Grzegorzewskiej spotkała się z dużym zainteresowaniem środowiska. Obszerne fragmenty pracy opublikowano

²⁴ Zob. „Szkoła Specjalna” 1924–1925, nr 1; idem 1972, nr 3–4.

²⁵ W programie m.in.: „Meandry życia Marii Grzegorzewskiej”, dr hab. Jacek Kulbaka, prof. APS; „Listy do Młodego Nauczyciela Marii Grzegorzewskiej w interpretacji kandydatów do zawodu”, dr Monika Kupiec i dr Marta Krasuska-Betiuk; „Człowiek do zadań specjalnych – osobowość jako narzędzie pracy pedagoga”, Anita Osowska; „Wbrew schematom i bez ram. O nietypowych lekcjach polskiego dla młodzieży z autyzmem”, Ewa Dominiak. Zob. *Niech szkoła Twoja promieniuje dobrocią*, <https://tiny.pl/9sbt9> [18.11.2022].

²⁶ Najważniejsze powody, dla których M. Grzegorzewska przerwała studia to trudna sytuacja materialna oraz przeżycia po stracie bliskiego mężczyzny.

²⁷ *Essai sur le développement du sentiment esthetique – recherches d'esthetique experimentale faites sur les eleves des ecoles de Bruxelles*. Doktorat przetłumaczono na język polski.

w renomowanym czasopiśmie „Bulletin de L’Institut General Psychologique”. M. Grzegorzewska na łamach „Roczników Polskiej Ligi Nauczania i Wychowania” zamieściła tekst *O konieczności zorganizowania specjalnego szkolnictwa dla dzieci anormalnych w Polsce* (1918). Był to jej pierwszy artykuł o kształceniu specjalnym. Do Polski powróciła w maju 1919 r. i zaangażowała się w kształcenie nauczycieli szkół oraz zakładów specjalnych (1919/1920). W 1921 r. powierzono jej kierowanie Seminarium Pedagogiki Specjalnej, uruchomionym w gmachu Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych przy Placu Trzech Krzyży w Warszawie, zaś 4 lipca 1922 r. kierownictwo nowo utworzonego Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie²⁸. M. Grzegorzewska redagowała pisma naukowe, jak kwartalnik naukowy „Szkoła Specjalna” (od 1924), a także zasiadała w redakcji założonego przez Józefę Joteyko „Polskiego Archiwum Psychologii”. Zorganizowała dwa ogólnopolskie zjazdy nauczycieli szkół specjalnych (1925 i 1934); brała udział w pracach Międzynarodowego Kongresu Ligi Nowego Wychowania w Locarno (1927), odbyła staże naukowe we Francji (1931–1932) i w Belgii (1938). Podczas III Kongresu Belgijskiej Rady Nauczania przybliżyła profil i dorobek polskiego szkolnictwa specjalnego. W 1937 r. weszła w skład Wydziału Wykonawczego Międzynarodowego Towarzystwa Pedagogiki Leczniczej w Zurychu. Uczestniczyła w warszawskim Międzynarodowym Kongresie Esperantystów (1937) i w I Ogólnopolskim Kongresie Dziecka w Warszawie (1938). W czasie II wojny światowej spłonęły rękopisy prac M. Grzegorzewskiej: drugi tom *Psychologii niewidomych* (pierwszy wydała w połowie lat dwudziestych) oraz książka z zakresu pedeutologii, poświęcona osobowości nauczycielskiej. W 1947 r. została przewodniczącą Wydziału Pedagogicznego Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Była inicjatorką powołania Instytutu Pedagogicznego. Redagowała czasopismo „Ruch Pedagogiczny”. W 1957 r. została profesorem zwyczajnym. W 1960 r. odbyła – wspólnie z Janiną Doroszewską – trzymiesięczną podróż naukową do Rzymu, Paryża, Brukseli, Genewy, Yverdon. Zwiedziła 58 instytucji związanych z pracą na rzecz dzieci niepełnosprawnych. M. Grzegorzewska wzięła udział w Międzynarodowym Zjeździe BIE (Bureau International de L’Enfance) w Genewie, poświęconym szkolnictwu specjalnemu. Kierowała Katedrą Pedagogiki Specjalnej w Uniwersytecie Warszawskim w latach 1958–1960. Za zasługi na rzecz nauki została włączona (jako członek honorowy) w poczet Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego w Krakowie (1961). Popularyzowała w Polsce metodę ośrodków zainteresowań, wypracowaną przez Belga, Ovide’a Decroly’ego. W Instytucie Pedagogiki Specjalnej prowadziła wykłady: Dzieje wychowania

²⁸ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1922, nr 27, poz. 300. Kierownictwo Instytutu Grzegorzewska sprawowała do śmierci (1967).

niewidomych czy Metodyka nauczania i wychowania dzieci niewidomych. Pozostawiła ponad 150 publikacji naukowych (książki, rozdziały w pracach zbiorowych i artykuły).

Akademia Pedagogiki Specjalnej – rys historyczny

Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej (PIPS) został utworzony 4 lipca 1922 r. w wyniku połączenia Seminarium Pedagogiki Specjalnej oraz Państwowego Instytutu Fonetycznego im. Jana Sierzyńskiego (faktycznie działał od 6 maja 1920 r.), kierowanego przez prof. Tytusa Benniego. Powstanie PIPS poprzedziła działalność Kursu Pedagogiki Specjalnej, przekształconego w roczne Seminarium Pedagogiki Specjalnej (powołane 21 września 1921 r.), które zorganizowała M. Grzegorzewska, wzorując się na Międzynarodowym Fakultecie Pedologicznym w Brukseli, utworzonym przez prof. J. Joteyko. Na wcześniejsze, formalne istnienie PIPS wskazuje A. Hryniewicka, przywołując dokument zamieszczony w „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej”, opublikowany 21 maja 1922 r. A. Hryniewicka stwierdza, że za (symboliczną) datę powstania PIPS należy uznać 4 lipca 1922 r., ponieważ wtedy zatwierdzono jego statut, choć ogłoszenie tego faktu nastąpiło 16 września 1922 r. Badaczka podjęła sprawę pojawiającego się w niektórych źródłach błędnego zapisu daty powstania PIPS (12 lipca). Zwróciła uwagę i podkreśliła znaczenie Instytutu Fonetycznego im. Jana Sierzyńskiego (założonego 6 maja 1920 r. przez Tytusa Benniego, profesora UW), który stanowił wzór organizacyjny dla PIPS.

Do PIPS wstępowali czynni zawodowo nauczyciele szkół powszechnych, szkół średnich, szkół specjalnych, a także osoby bez praktyki nauczycielskiej, legitymujące się wykształceniem wyższym. Przyjęcia dokonywano na podstawie egzaminu pisemnego i ustnego oraz osobistej rozmowy kandydata z Marią Grzegorzewską. Od 1926 r. wprowadzono przepis, że kandydat nie mógł mieć więcej niż 35 lat. Cykl nauczania był jednoroczny, po czym absolwent otrzymywał tymczasowe zaświadczenie. Dyplom nauczyciela szkoły specjalnej otrzymywali absolwenci PIPS po napisaniu pracy dyplomowej, na co przewidziano kolejny rok kalendarzowy (warunkowo przedłużano czas do dwóch lat). Przygotowanie pracy dyplomowej wiązano z pracą zawodową (praktyką nauczycielską), co było zbieżne z filozofią kształcenia i doskonalenia zawodowego PIPS.

PIPS nie miał stałej siedziby. Początkowo mieścił się w gmachu Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych przy Placu Trzech Krzyży 4/6 w Warszawie, następnie w Alejach Ujazdowskich 20, a od lat trzydziestych XX w. przy ul. 3 Maja 18 w Warszawie (do wybuchu II wojny światowej). Od 1945 do 1948 r. Instytut mieścił się w gmachu ZNP na warszawskim Powiślu. W 1948 r. przeniósł się do nowej siedziby (wyremontowanej i zaadaptowanej na cele

edukacyjne po zniszczeniach wojennych) przy ul. Spiskiej 16 w Warszawie. Zarządzeniem ministra oświaty 14 marca 1950 r. PIPS został przekształcony w Państwowe Studium Pedagogiki Specjalnej. Decyzja ta – wydana w okresie stalinizmu i z przyczyn ideologicznych – miała niekorzystny wpływ na funkcjonowanie placówki. Zmiany statutowe (1958) przywróciły Instytutowi wcześniejszą rangę – placówki naukowej, zakładu kształcenia nauczycieli i poradnictwa, w oparciu o zapisy statutu z 1922 r. W sierpniu 1959 r. placówka wzbogaciła się o nowo wybudowany obiekt dydaktyczny przy. ul. Szczęśliwickiej 40 w Warszawie (dziś budynek „A”). Dnia 18 maja 1970 r. Instytut stał się samodzielną placówką naukowo-dydaktyczną²⁹. Wprowadzone zostało kształcenie na trzyletnich wyższych studiach zawodowych specjalnych. Od 1 października 1973 r. uruchomiono studia magisterskie dla maturzystów oraz absolwentów wyższych szkół zawodowych; 2 kwietnia 1976 r. PIPS przekształcono³⁰ w Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (WSPS). W latach 1976–1983 uczelnia funkcjonowała jako placówka jednowydziałowa pod nazwą Instytutu Rewalidacji i Resocjalizacji. W jej skład wchodziły pracownie: oligofrenopedagogiki, surdopedagogiki, tyflop pedagogiki, pedagogiki rehabilitacyjnej oraz zakłady: pedagogiki, psychologii, nauk społecznych, wychowania artystycznego i sportu oraz studium wychowania obronnego. W latach 1976–1981 studia w WSPS były czteroletnie. Od 1981 r. wprowadzono pięcioletni cykl kształcenia na studiach dziennych. Dnia 5 kwietnia 1989 r. WSPS otrzymał prawo nadawania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. WSPS na mocy ustawy Sejmu Rzeczypospolitej z 7 czerwca 2000 r.³¹ przekształcono w Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Nazwę formalnie wprowadzono 1 września 2000 r. Od 25 września 2006 r. Wydział Nauk Pedagogicznych Akademii posiada uprawnienia do prowadzenia przewodów habilitacyjnych³². W r. akad. 2007/2008 wprowadzono na Wydziale Stosowanych Nauk Społecznych socjologię i politologię, zaś w r. akad. 2008/2009 uruchomiono kształcenie na kierunku psychologii. Uchwała Prezydium Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego

²⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 18.05.1970 w sprawie przekształcenia Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w samodzielną placówkę typu naukowo-dydaktycznego, „Dziennik Ustaw” [DzU] 1970, nr 13, poz. 115.

³⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z 2.04.1976 w sprawie przekształcenia Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, DzU 1976, nr 15, poz. 93.

³¹ Ustawa z 7.06.2000 o nadaniu Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie nazwy „Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej”, DzU 2000, nr 60, poz. 694.

³² Decyzja BCK-I-U-199/2006, Centralna Komisja do Spraw Stopni i Tytułów, DzU 2005, nr 65, poz. 595 z późn. zm.; DzU 2005, nr 164, poz. 1365.

z 10 listopada 2014 r. przyznała APS prawo do nadawania doktoratów w zakresie socjologii, natomiast uchwała Prezydium Rady Głównej i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2015 r. prawo do prowadzenia przewodów doktorskich w dyscyplinie psychologia. Szkoła Doktorska Akademii Pedagogiki Specjalnej zainicjowała działalność w r. akad. 2019/2020. W r. akad. 2021/2022 na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych w APS studiowało ok. 4,5 tys. osób, w tym 32 cudzoziemców. Rektor APS, dr hab. Barbara Marcinkowska, prof. APS, pełni funkcję Przewodniczącej Konferencji Rektorów Uczelni Pedagogicznych (w kadencji 2020–2024). W 2022 r. baza Akademii powiększyła się o nowy, kilkunasty obiekt dydaktyczny (budynek „D”), dopełniając kameralny kampus Akademii, wkomponowany w architekturę tzw. Starej Ochoty w Warszawie.

Prace Marii Grzegorzewskiej zaprezentowane podczas wystawy jubileuszowej APS

1. *O dzieciach, które wymagają specjalnej opieki*, Warszawa 1928; 2. *Enfance anormale* [b.m.], [b.r.]; 3. *Essai sur le développement du sentiment esthétique: recherches d'esthétique expérimentale faites sur les élèves des écoles de Bruxelles*, Paris 1916; 4. *Józefa Joteyko*, Warszawa 1928; 5. *Kształcenie nauczycieli-wychowawców szkolnictwa specjalnego w Polsce. Na tle całokształtu prac Instytutu Pedagogiki Specjalnej*, Warszawa 1963; 6. *Listy do młodego nauczyciela (cykl pierwszy)*, wyd. 3, Warszawa 1959; 7. *Listy do młodego nauczyciela (cykl drugi)*, Warszawa 1958; 8. *Listy do młodego nauczyciela (cykl trzeci)*, Warszawa 1961 (1962); 9. *Metody i zakres nauczania powszechnego w Belgii*, t. 1 *Rys historyczny, organizacja szkolnictwa, ogródki dziecięce, szkoły początkowe wyższe, seminarja nauczycielskie*, oprac. J. Joteyko, M. Grzegorzewska, Warszawa 1922; 10. *O szkołę specjalną: sprawozdanie z I Polskiego Zjazdu Nauczycieli Szkół Specjalnych. Sekcja Szkolnictwa Specjalnego Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych*, Warszawa 1926; 11. *Opieka wychowawcza nad dziećmi niewidomymi i głuchociemnymi*, Warszawa 1930; 12. *Pedagogika specjalna: skrypt wykładów*, Warszawa 1964; 13. *Psychologia niewidomych*, t. 1, Warszawa [1930]; 14. *Struktura psychiczna czytania wzrokowego i dotykowego*, Warszawa 1927; 15. *Struktura wyobrażeń surrogatowych u niewidomych*, Warszawa 1927.

Prace dyplomowe absolwentów zaprezentowane podczas wystawy jubileuszowej APS

1. B.W. Józefowicz, „Masaż jako zawód wśród niewidomych” (1947); 2. J. Pabiś, „W jaki sposób szkoła i zajęcia pozalekcyjne wpływają na samopoczucie dziecka przewlekle chorego w oddziale obserwacyjnym” (1957); 3. F. Nowak,

„Organizacja procesu wychowawczo-dydaktycznego w Zakładzie Lecznico-Wychowawczym dla dzieci po H.14 w Połczynie-zdroju” (1958); 4. Ł. Ginter, „Organizacja zajęć dydaktyczno-wychowawczych w Szkole Podstawowej nr 1 przy Akademii Medycznej w Gdańsku-Wrzeszczu” (1958); 5. M. Olek, „Obrazki z życia dzieci przebywających w sanatorium w Kamiennej Górze i Obornikach w czasie od 1 IX 1950 do 20 XII 1951–1955”; 6. A. Poleszczuk-Cichorz, „Jak prowadzę lekcje historii w klasie VI-tej szkoły prewentyjnej?” (1966); 7. S. Białko-Dombek, „Teatr kukielkowy jako czynnik wychowawczy i usprawniający w Zakładzie Lecznico-Wychowawczym dla Dzieci Kalekich we Wrocławiu” (1957).